

Posudek

Rozhodnutí Ústavu pro studium totalitních režimů připravit pro výuku dějepisu toto DVD, věnované problematice kolektivizace velice vítám. Pokládám tento projekt za velmi potřebný a aktuální. Obrazová dokumentace je zejména pro mladou generaci mnohem působivější než slovní popis. V nepřehledném množství signálů a informací, které mládež neustále zasahují, musí sdělení být mimořádně hutné, aby proniklo do vědomí. Film, filmový dokument a hlavně hraný film tento potřebný potenciál mají.

Výuka dějepisu, zejména moderních dějin, je neobyčejně obtížná: nejen proto, že generace pamětníků včetně učitelů zažily opakované přepisování historie a jen stěží stačí sledovat nejnovější odborný diskurz; obtíž spočívá i v omezeném „příděl“ vyučovacích hodin, které jsou dějepisu ve školním rozvrhu věnovány. Pedagog ve vymezeném čase sotva může osvětlit hlavní události, na dotazy a diskuzi se zpravidla nedostává času. Proto pedagogická veřejnost jistě ocení tak účinnou pomůcku, jakou DVD o kolektivizaci bude.

Své připomínky k předloženému projektu jsem rozdělil do dvou částí:

V první jsou drobné poznámky, které se vztahují k problematice minulosti, dějinám venkova, sociálním důsledkům kolektivizace a také jejích následků fyzických (zásahů v přírodě a v krajině). Tady využiji svoji profesi historika i profesi svého syna – ekologa. Všechny moje připomínky k obsahu jsou dílčí, týkají se zpřesnění formulací a určitých doplnění, nedotýkají se podstaty projektu.

Druhá část připomínek se týká struktury projektu, přehlednosti jeho uspořádání, literární úrovně komentářů (k celku i k jednotlivým kapitolám a námětům) a také technologie práce s DVD. Tady využívám svých vzpomínek na léta, kdy jsem sám byl pedagogem (ovšem bez výzbroje videa a pod), a také zkušeností svého syna, který s nejnovějšími médii pracuje. Právě k této stránce projektu mám řadu kritických výhrad, které směřují k tomu, aby tak ambiciózní projekt byl dobře a snadno využitelný.

I.

Především třeba pochválit snahu autorů projektu, aby příběh kolektivizace byl prezentován hlouběji, nejen jako politická agitka, odhalující zločiny komunismu. Myslím, že tato snaha se setkala s úspěchem, a právě proto bych navrhoval vypustit druhý odstavec v úvodní části: / 02/ kolektivizace v dějepisu/.

- Autoři projektu oprávněně konstatují v úvodu, že kolektivizace zemědělství je ze všech příběhů socialistické transformace ten „nejfotogeničtější“, ilustrující. Bylo by vhodné připomenout, že masový teror v Československu na přelomu 40. a 50. let byl represí preventivní. Postihováni byli potencionální protivníci. V této vrcholné etapě totalitarismu se projevila „paranoidní mentalita obležené komunistické pevnosti“ (podle vyjádření J. Křena). Paradoxní přitom bylo, že ve státě, kde podle tehdejší ideologie vládla dělnická třída, většinu politických vězňů tvořili dělníci (v roce 1950 40%). Bylo by tedy dobré připomenout, že pronásledováni byli nejen kulaci a zámožní sedláci.

- Záměr revoluční přeměny venkova na socialistickou velkovýrobu nebyl československým vynálezem. Termín, způsob a tempo kolektivizace byly podstatně ovlivněny mezinárodními vlivy, zejména politikou Sovětského svazu. Proto je velmi správné, že se v textu /datace kolektivizace/ připomíná bukureštská rezoluce Informbyra, která se stala impulzem pro urychlení kolektivizace u nás. Soudím, že by bylo žádoucí v této části /datace/ připomenout i další zlomové události (smrt Stalina a Gottwalda) a také přímé pokyny sovětského vedení, adresované vedení KSČ. Mám na mysli např. návštěvu prezidenta Zápotockého v Moskvě v létě 1953 a zasedání ÚV KSČ v září téhož roku, které znamenalo obrat ve stranické politické linii a projevilo se v dikci vládního programu, zejména jeho zemědělské části.

- Ze stejné části /datace kolektivizace/ bych asi vypustil údaj o „nitranském programu“ a o popravě Stanislava Broje, protože v dalších pasážích projektu návaznost na tyto události schází.

- V citaci usnesení sekretariátu ÚV KSČ z 18. ledna 1954 není zřejmé, že závěrečná část citátu už není součástí textu stranického dokumentu, ale vyjadřuje mnohem pozdější hodnocení historikovo (označil jsem přímo v textu kurzívou).

- Pokud jde o JSČZ, mělo by být zmíněno, že proces zániku JSČZ nebyl samovolný („vzhledem k jeho nepotřebnosti“), ale byl výsledkem dlouhodobého politického nátlaku, který začal v listopadu 1948. Svazu nepomohla ani jeho „očista“ od nekomunistických funkcionářů, provedená v následujícím roce. Byla mu snižována státní podpora a postupně prosazováno „samorozpuštění“ místních a obecních sdružení až do úplného zániku v r. 1952. Postihl jej stejný likvidační proces, který po změně spolkového zákona vedl k likvidaci většiny spolků a organizací.

- Celý proces kolektivizace zemědělství by měl být mnohem výrazněji zarámován (v úvodu?/ v závěru?) do souvislosti s technickým a makroekonomickým vývojem ve světě. Opuštění

malovýroby, uplatnění výkonných strojů na velkých lánech i mechanizace provozu celého zemědělského hospodářství probíhala v druhé polovině 20. století ve většině vyspělých zemí. Modernizační procesy v zemědělství mohly ovšem probíhat různým způsobem a různým tempem. Je třeba připomenout a zvážit, k jakým ztrátám materiálním (hospodářským, lidským) i nehmotným (etickým, kulturním) došlo vinou násilného a překotného procesu kolektivizace, jak byl u nás realizován totalitním režimem. /Kubačák, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích, díl II. 1900–1989. Min. zemědělství, Praha 1995/.

- Bylo by dobré srovnat výsledky československé kolektivizace s výsledky v jiných socialistických státech. Jak se projevila ve vysokém stupni kolektivizace skutečnost, že československá reprezentace byla poslušnější vůči příkazům Moskvy než elity v NDR, Polsku, Maďarsku a jinde.

Tam, kde se komentář zmiňuje o pozitivních výsledcích hospodaření JZD, stálo by za doplnění, že dynamický vzestup zemědělské výroby v ČSSR 80. let předstihoval průměrné přírůstky v Evropě a v přepočtu na obyvatele i ve značné části ostatního světa. /Průcha V. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. Doplněk, Brno 2009/.

- Pro pochopení demokratické minulosti naší vesnice a československé společnosti mezi válkami vůbec je třeba více zdůraznit **pokrokovou tradici družstevnictví**, kterou násilná kolektivizace nadlouho, možná i natrvalo zdiskreditovala. Po setkání s předkládaným projektem by měli studenti i žáci pochopit, že kdysi byl rozdíl mezi pojmy “družstvo“ a „JZD“, a chápat změnu konotací. Negativní konotace dnes spojená s družstevnictvím je politováníhodným nepochopením našich demokratických tradic. /Více o tom: Feierabend L: Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952, Stehlík Volary 2007 a Rašticová aj./

- V souvislosti s historickým obrazem mýtu selství a výkladem o sociální skladbě vesnice by bylo žádoucí definovat výrazy bezzemek, rolník, domkář, chalupník, malý, velký, střední sedlák, zemědělec, farmář apod. Učitelé by jistě uvítali aktuální výklad těchto pojmů ve slovníkovém tvaru.

- Možná že připomenutí osobnosti Zdeňka Nejedlého v souvislosti s tradicí sedláků je zcela zbytečné.

- Tam, kde se hovoří o zvláštnosti českého osídlení: (malé obce do 500 obyvatel tvoří většinu – 60% – sídel), pokládám za projektu užitečné zdůraznit, že v sídlech tohoto typu žije pouze

8,5% obyvatel. V těchto sídlech ubýval počet obyvatel už před válkou!! (M.Hampl: Regionální struktura a vývoj systému osídlení, 1987)

-Podle zcela nedávných sociologických šetření současných školáků lze s jistotou tvrdit, že tato generace „prázdniny u babičky na venkově“ už neprožívá ani nepamatuje. /Strejčková, E.: Výzkum odcizení pražských dětí přírodnímu prostředí; MŽP, 2008/

- Pochybuji, že je vhodné se v textu bez dalšího vysvětlení zmiňovat o **Poučení...** a předpokládat, že tento kdysi smutně proslulý normalizační manifest je dnes všeobecně znám.

- Domnívám se, že není vhodné zmiňovat teorii a **hnutí Blut und Boden**. Jde o příliš komplikovaný fenomén a našemu tématu dostatečně vzdálený.

-Není příliš optimistické předpokládat, že děti (snad i učitelé) znají **knihy J. Š. Baara, J.Kratochvíla, Terézy Novákové?**

- Komentář k námětu selská dřina by zasloužil jiné, hlubší zpracování. Jde o velice závažný problém, který nelze spojovat pouze s marxistickou tezí o odcizení práce v kapitalismu.

Mnohem závažnější a zcela aktuální je nízké hodnocení namáhavé práce, nízké hodnocení manuální práce vůbec. Sociologické šetření mezi současnými školáky odhalilo, že mezi nimi převládá podceňování fyzického pracovního výkonu, určité pohrdání manuální prací i lidmi, kteří manuálně pracují. Představa člověka, který pracuje manuálně dobrovolně a rád, nemá dnes ve zkušenosti dětí a mládeže oporu. (Strejčková, E. Šetření se konalo v základních školách v Praze a nejbližším okolí).

K příběhu Vyhnanic vyhledal Jiří Urban zajímavé archivní dokumenty, které přinášejí další důkazy o vykonaném bezpráví, jeho nástrojích a aktérech. Ve studii je mnoho (až příliš mnoho!) zajímavých historických detailů, které by jistě vydaly na samostatnou publikaci pro odbornou veřejnost, ale v tomto projektu se jeví jako nadbytečné. (Zejména Filmová neobyčejná léta a vlastivědné údaje o vsi). Domnívám se, že by stačil jen příběh sedláka Vladislava Vrkoče pro doplnění tragického obrazu (po drobných redakčních úpravách).

-Záměr vrátit se do Vyhnanic po padesáti letech, vzpomenout na Neobyčejná léta a vyjádřit se k jejich tehdejšímu obrazu vyžadoval jistě od všech zúčastněných veliké osobní nasazení. Je nesporně nutné tento jedinečný experiment právě v souvislosti s projektem kolektivizace připomenout. Přesto mám právě k této kapitole (přesněji ke komentářům k ukázce 5.a 7. této kapitoly) vážné výhrady:.

- Závěrečný komentář výslovně hodnotí reflexi **Vojtěcha Jasného** jako neupřímnou, hranou. Jsem přesvědčen, že tím se dopouští křivdy na velkém a poctivém umělci. Snímek

Neobyčejná léta natáčel jako šestadvacetiletý v atmosféře vrcholného stalinismu. Když dospěl, dozrál a pochopil, dlouho připravoval scénář o kolektivizaci v moravské obci, kde vyrůstal. Využil pak (v roce 1968) kratičkého období bez cenzury a natočil tam jedinečný film Všichni dobří rodáci. A pak ještě jednou, po návratu z emigrace, se k této problematice na stejném místě vrátil. Všichni dobří rodáci patří mezi vrcholné činy čs. filmové produkce šedesátých let nejen pro umělecké ztvárnění, ale i pro humanistický étos, odsuzující podvody, zbabělost a násilí. Jsem přesvědčen, že není správné právě v postavě Vojtěcha Jasného poukazovat na nedostatečnou reflexi krutostí a násilí v procesu kolektivizace.

Na konec obsahových připomínek uvádím jeden závažný nedostatek: totiž absenci průřezového tématu **environmentální výchova, osvěta a vzdělávání**. Je škoda, že autoři nevyužili možností nashromážděného obrazového materiálu k výkladu o ekologických důsledcích kolektivizace. Jde zejména o změny v kulturní krajině. Proces rozorávání mezi vedl ke zvýšení vodní a větrné eroze (dnes je erozí ohroženo okolo 80% zemědělské půdy!), ke ztrátě rozptýlené zeleně (biotopy ptactva, drobné zvěře, plazů a obojživelníků, biokoridory) a v důsledku toho k poklesu biodiverzity. Tento proces je přitom zdokumentován již na připojených dobových plakátech (např. 08-plakáty NZM- společné obdělávání půdy, 09-Poběžovice- žňové práce).

Spolu s procesem rozorání mezi došlo také k narušení původní sítě cest v krajině, a tím se snížila prostupnost krajiny pro pěší chůzi, pohyb, cyklisty a jezdce na zvířatech. Narušen byl zásadně i vodní režim krajiny a důsledky toho v podobě rychlých povodní jsou dnes pravidelně tématem zpravodajství.

Spolu se scelováním pozemků zmizely z naší krajiny i desetitisíce drobných památek (křížové cesty, smírčí kříže, kapličky, boží muka, studánky). Také tato ztráta kulturního dědictví by neměla být opomenuta.

Je velká škoda, že ani otázky v pracovních listech (s čestnou výjimkou kapitoly 06-proměny obrazů JZD, oddíl rozorávání mezi) nevedou učitele a žáky k této problematice.

II.

Projekt je určen především učitelské veřejnosti, neměl by ji tedy provokovat neučesaným textem. Přitom nejde o pouhé překlepy (těm se nevyhne asi žádná publikace), ale hlavně o zbytečný slovní plevel. V elektronické podobě textových dokumentů jsem někde naznačil možné změny. Překlepy a písařské chyby jsou v textech vyznačeny **formou revizí textu – viz soubory ZIP**.

-Na některých místech působí rušivě i zbytečná slovní tvořivost, která je ve školní češtině nežádoucí (Na příklad adjektivum: předkolektivizační, předkolektivizovaný)

-Vyskytují se nepřesně užitá odborná termíny (validnost, validita, valence).

- Na hranici pochybení mezi rovinou obsahovou a stylistickou stojí název kapitoly **.ANTROPOLOGIE KOLEKTIVIZACE**. Případá mi nevhodné použití termínu „antropologie“, nevidím souvislost s obsahem kapitoly. Pokud autor chtěl použitím takového termínu ozvláštnit název kapitoly, měl by své rozhodnutí blíže vysvětlit.

Doufám, že před dokončením prací na projektu zbude čas na potřebnou a pečlivou redakční úpravu. Ta se týká nejen komentářů k jednotlivým ukázkám, ale také historické studie Jiřího Urbana v příběhu Vyhnanic. Zajímavá archivní studie je předložena v nehotové podobě (některé údaje jsou uvedeny jen heslovitě). Poznámkový aparát (podrobné údaje o archivních pramenech), pokud tato studie zůstane součástí DVD, by měl být zjednodušen a upraven tak, jak bývá upraven v žurnalistické praxi.

Co projektu chybí:

-Postrádám stručný a přehledný **OBSAH**, jaký bývá na počátku knihy.

Struktura projektu, rozepsaná na pěti stranách, takový stručný přehled neposkytuje. (Naopak, mnohokrát se v ní opakují určitá slova a jejich synonyma.) Orientace mezi jednotlivými tématy, uvnitř nich a jejich obrazovou prezentací vůbec není snadná. Myslím, že strukturu projektu je třeba zestručnit, (vyloučit opakování slov) a také vysvětlit všechny užívané zkratky.

- Tak jako na konci odborných knih hledám seznam užitých pramenů a literatury, hledám i zde přehledný seznam užitých filmových děl, základní údaje filmografické a také přehled používaných zkratk názvu filmů. Hledám marně.

Co se mi jeví jako nadbytečné:

Uznávám navržené pracovní listy, neboť mohou zaměstnat žáky a studenty, motivovat je k samostatnému uvažování a pedagogům na určitou chvíli uvolnit ruce. **Bloomovy taxonomické tabulky** se mi však zdají pro adresáty příliš „akademické“ a málo užitečné. Přiznám se, že se s tímto nástrojem hodnocení setkávám poprvé, a proto jej jistě nemohu kompetentně hodnotit, nicméně se domnívám, že by stačilo jejich metodiku vysvětlit **jen na jednom místě** a ponechat pak na vůli pedagoga, zda s nimi bude pracovat, anebo zda se bez nich obejde.

Po technické stránce doporučuji DVD doplnit o freewarové verze použitelných přehrávačů klipů, a to jak pro platformu Microsoft, tak i pro Apple a open source. Doporučuji klipy na DVD používat pouze v jednom formátu, nyní jsou někde souběžně ve formátu .avi i wmv. Vzhledem k tomu, že řada škol již nepoužívá platformu Microsoft, ať již z finančních důvodů platby za licence, nebo z důvodů přechodu na open source software z pohnutek filosofických, doporučuji texty ukládat na DVD ve formátu RTF nebo otevřeném formátu Acrobat.

Závěrem.

DVD o kolektivizaci je výsledkem rozsáhlé a dobře koncipované týmové práce.

Chtěl bych vyjádřit uznání **výběru obrazové dokumentace** a také plnou spokojenost s šíří i hloubkou **historického zpracování** této neslavné a přece významné etapy našich moderních dějin. Oceňuji vysoce i snahu o **kritickou percepci** uměleckého obrazu.

Předkládané DVD ukazuje názorně, že historie není jen soupisem dat velkých událostí, ale výsledkem složitých ekonomických a sociálních procesů a konkrétních lidských činů. Takový důkaz je potřebný a velmi aktuální. Jak bylo konstatováno na nedávném sjezdu historiků: omezování školní výuky humanitních oborů se u žáků a studentů všech vzdělávacích stupňů projevuje nižším rozvojem logického uvažování a schopnosti porozumět souvislostem. Způsob, jakým projekt představuje proces kolektivizace a jeho důsledky, je ukázkovým příkladem toho, jak efektivně naši společnosti představit její nedávnou minulost a přivést ji k pochopení svých světlých i stinných stránek.

V Praze dne 7. 10. 2010

Doc. PhDr. Karel Jech, CSc.